

Door de Britse spionagediensten samengestelde kaart.

Bewaard in de National Archives in Kew.

Stille Helden

Een Mechels spionagekoppel uit de Eerste Wereldoorlog

Geert Clerbout

Tijdens de Eerste Wereldoorlog waren in het bezette België en Noord-Frankrijk zes- tot zeventienduizend burgerspionnen actief.¹ Zij vergaarden in bezet gebied gegevens over het Duitse leger en speelden die vervolgens door aan de militaire attachés van België en Groot-Brittannië in het neutrale Nederland. Daar werden ze geanalyseerd en doorgeseind naar Engeland.

Er kunnen drie spionagetypes worden onderscheiden. In de eerste plaats waren er de *O.F.*-posten. *O.F.* staat voor *Observation Ferroviaire* en wil zeggen dat de spionnen die zo'n post bemanden het passerende treinverkeer in kaart brachten, het zogenaamde *trainwatchen*. Maar liefst 82 procent van de spionnen in het bezette België en Noord-Frankrijk hield zich hiermee bezig. Een tweede type was de *O.T.*-post, of *Observation Territoriale*. Agenten die zich daarmee inlieten, probeerden algemene militaire informatie over de Duitsers te verzamelen: troepenbewegingen, activiteit rond forten of in havens enzovoort. Deze groep was goed voor zeventien procent van de spionnen. De laatste groep, en met minder dan één procent ook veruit de kleinste, bemande een *O.A.*-post, of *Observation Aérienne*.² De spionnen die zich daarvoor engageerden, hielden alle Duitse militaire activiteit op en rond verschillende vliegvelden in de gaten. Veruit in de meeste gevallen hielden de gerekruteerde agenten zich dus bezig met het noteren van passerende treinen: tijdstip, richting, lading. Alles werd genoteerd. Vooral de Britten wilden een zo volledig mogelijk beeld over de Duitse troepenbewegingen in bezet gebied vergaren. Op die manier trachtte men te voorspellen waar er grote militaire activiteit op til was en konden de geallieerden daar op anticiperen.

In de stad Mechelen waren tijdens de Eerste Wereldoorlog zeker 49 burgerspionnen actief.³ Allen werkten zij – ergens tussen begin 1915 en de Wapenstilstand – in opdracht van een spionagedienst van de Verenigde Legers. Ze noemden zichzelf liever *agenten*, omdat aan de term spion in die periode een negatieve bijklank hing: met *spioenen* werden Belgen aangeduid die informatie aan de Duitsers doorspeelden. Mechelen vormde voor de agenten een uitstekend doelwit. Niet alleen was de stad een belangrijk knooppunt op het Belgische spoornet, de Centrale Werkplaats (Arsenaal) van de Belgische spoorwegen was er ook gevestigd. Daar stelden de Duitsers treinen samen, verzamelden ze materiaal en voerden ze herstellingen uit. Ze maakten daarbij bovendien gebruik van Belgisch personeel. Deze Arsenaalmannen bevonden zich bijgevolg in een uitstekende positie om te spioneren.

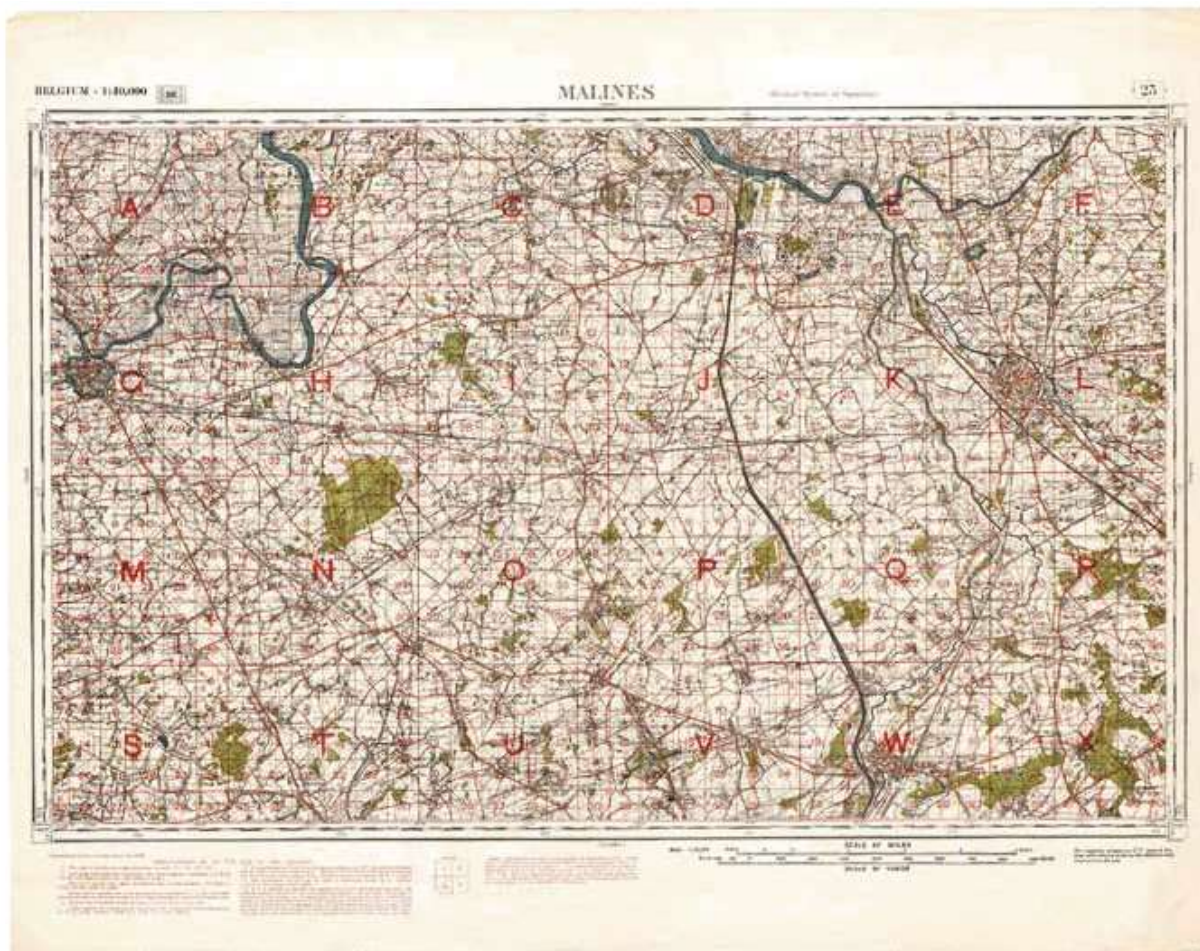
Veel mensen die in de buurt van een belangrijke spoorlijn woonden, werden bewust gerekruteerd door de geallieerden, ook in Mechelen. De Duitse troepen en materialen kwamen bijna allemaal uit het Ruhrgebied, via Luik en Leuven tot Mechelen. Van in de Dijlestad ging het traject verder over Gent en Brugge, tot aan het Vlaamse front. Alle treinbewegingen die op deze (en andere) lijnen plaatsvonden, werden door verschillende spionagediensten – die niet van elkaars bestaan afwisten – nauwlettend in het oog gehouden. Wie denkt dat alle spionnen uit de Eerste Wereldoorlog Mata Hari's of James Bond-achtige figuren waren, heeft het grondig mis. Doorgaans waren het onopvallende arbeiders, cafébazen of postbodes. Eén op vier spionnen in het bezette gebied was vrouw.⁴

In dit artikel zal ik het verhaal brengen van een Mechels koppel dat in de loop van 1917 werd gevraagd om te spioneren voor een kersverse spionagedienst die ook in Mechelen een observatiepost wilde stichten. Jan August Van Den Eynde en zijn vrouw Catharina Dille aanvaardden de opdracht en werden zo gerekruteerd als spion voor de *Service Van Berge* (ook bekend als *Service M.82*). Die dienst stond onder leiding van Henri Van Bergen, een diplomaat uit Herent die in China had gewoond en in opdracht van het Britse Oorlogsministerie werkte.

Britse spionage in België

De eerste plannen om een Britse spionagedienst in België te installeren, gaan terug tot in 1909. Groot-Brittannië voelde aan dat er een grote Europese oorlog zat aan te komen en wilde zich degelijk voorbereiden.⁵ Toch zou het nog tot 1913 duren vooraleer die plannen ook echt in de praktijk werden gebracht. Marineofficier Roy Regnart werd in Brussel gestationeerd en kreeg de taak toe- vertrouwd om een geheime dienst in België op te richten.⁶ Nog in 1913 begon Groot-Brittannië, onder leiding van Mansfield Cumming, met de voorbereiding van een eventuele militaire operatie in België. Dat werk was nog volop aan de gang op het ogenblik dat de Europese machthebbers in de zomer van 1914 hun duivels ontbonden. De Britse geheime operaties in België werden noodgedwongen opgeschort. Pas in oktober 1914 hervatten de *General Headquarters* (voortaan GHQ) van de Britse legerleiding hun activiteiten opnieuw in België. Stelselmatig zonden ze agenten uit om inlichtingen te vergaren achter de Duitse linies. Eind oktober ontmoette luitenant-kolonel Walter Kirke zijn Belgische collega's en merkte hij dat de Belgische spionagediensten opereerden via een tussenpost in Nederland. Terug in Groot-Brittannië gaf Kirke opdracht aan majoor A.C. Cameron om een gelijkaardig netwerk op te zetten voor de GHQ. Omdat de Belgen zelf al een groot deel van hun grondgebied observeerden, werd er geopteerd om een geallieerd pact te sluiten en dit om overlapping te vermijden. Het is inderdaad zo dat de Belgische legerleiding zelf al geheime

- 1 L. Van Ypersele en E. Debruyne, *De la guerre de l'ombre aux ombres de la guerre* (Brussel 2004) 67.
- 2 *Ibidem*, 36.
- 3 Voor een uitgebreid overzicht van alle Mechelse spionnen, zie G. Clerbout, 'Spionnen voor vorst en vaderland. Mechelse spionnen in dienst van de Verenigde Legers tijdens de Eerste Wereldoorlog', *'t Ridderke*, 24/1 (2009) 4-31.
- 4 Van Ypersele en Debruyne, *De la guerre de l'ombre*, 74.
- 5 J. Beach, *British Intelligence and the German Army, 1914-1918* (Onuitgegeven PhD, University of London, 2005) 43.
- 6 *Ibidem*, 43.

Door de Britse spionagediensten samengestelde kaart (bewaard in de National Archives in Kew).

diensten – met hoofdkwartier in het neutrale Nederland – had opgericht. De eerste dienst werd al in september 1914 opgericht in Vlissingen.⁷ Op initiatief van de Britten werd er een *Geallieerde Organisatie* opgericht. Cameron kreeg promotie en werd aangesteld als leider van wat bekend zou worden als het *Folkestone Bureau*. Via de Nederlandse posten werden gegevens doorgeseind naar Folkestone. Niet veel later werd er in Engeland nog een tweede hoofdkwartier opgezet. Dat nieuwe netwerk was gehuisvest in Londen en kwam onder leiding te staan van Ernest Wallinger, een artillerie-officier.⁸

In januari 1915 werd de nieuwe Britse Militaire Attaché in Den Haag, Laurie Oppenheim, door het *War Office* (Britse Ministerie van Oorlog) aangesteld om samen te werken met Richard Tinsley, die als zakenman en lid van de befaamde *Secret Service* al in Rotterdam verbleef en daar hoofd was van een inlichtingendienst. Deze dienst van het *War Office* werkte goed, tot juni 1916. Toen werd ze volledig opgerold door de Duitse contraspionage. De *Secret Service* leerde uit haar fouten en begon opnieuw. Ze breidde haar activiteiten uit en stichtte verschillende diensten.⁹ Ze werd bekend onder de naam *La Dame Blanche*, hoewel dat eigenlijk slechts één van haar vele diensten was, maar wel de grootste en de meest beruchte.

Ze werd bekend onder de naam
La Dame Blanche, hoewel dat
eigenlijk slechts één van haar vele
diensten was, maar wel de groot-
ste en de meest beruchte.

Samengevat zag het beeld van de Britse spionage in België er dan zo uit. Enerzijds waren er de diensten die werkten voor het *War Office*. Anderzijds waren er de diensten die spioneerden voor de GHQ, dat op zijn beurt nog eens was opgesplitst in een Londens bureau en een bureau in Folkestone. Op basis van de samenvattingen van de rapporten is het makkelijk uit te maken in dienst van wie ze zijn gemaakt. CF staat voor *Cameron at Folkestone* en WL staat voor *Wallinger at London*.¹⁰

Naast de talrijke Britse inlichtingendiensten waren er ook nog Belgische spionagediensten actief. Zij opereerden vooral vroeg in de oorlog. Later, na het sluiten van het geallieerde pact, kwamen ze bijna allemaal onder Brits gezag te staan.

In dienst van de Service Van Bergen

Henri Van Bergen wilde zich eigenlijk als vrijwilliger aanmelden bij het Belgische leger. In februari 1917 stak hij daarom ergens ten noorden van Mol de grens met Nederland over. Hij trok naar Rotterdam en meldde er zich op het Belgisch consulaat.¹¹ Hij hoopte toestemming te krijgen om naar Engeland uit te wijken, zodat hij van daaruit naar het front kon worden gestuurd. Tijdens de ondervraging op het consulaat werd duidelijk dat Henri Van Bergen voor België meer van nut zou zijn in bezet gebied dan aan de IJzer. Er werd hem gevraagd terug te keren naar huis om er een spionagedienst op te richten. In maart stak hij de grens opnieuw over en begon hij onmiddellijk met het zoeken van rekruten. Iedereen die werd aangeworven als spion kreeg een nummer. Alle communicatie

7 Van Ypersele en Debruyne, *De la guerre de l'ombre*, 26.

8 Beach, *British Intelligence and the German Army*, 47-49.

9 Beach, *British Intelligence and the German Army*, 52-57.

10 R.J. Drake *History of Intelligence, British Expeditionary Force in France, 1917-1919* (Londen, 1919) 2.

11 L. Lombard, *Le tragique destin de M.82* (Stavelot, 1938) 13.

verliep volgens dit nummer, Van Bergen zelf was M.82. De eerste agent die in dienst trad, was Arthur Wattiez uit 's-Gravenbrakel, een ploegbaas bij de Belgische Spoorwegen. De rest volgde snel. Er werd speciaal gezocht naar mensen die woonden in de buurt van een station, vlakbij een spoorwissel of op een plek die 's nachts verlicht was. Overal waar de treinen vertraagden, probeerde men potentiële spionnen te engageren. De ene na de andere observatiepost werd ingericht en tegen 23 april 1917 waren de posten op de lijnen Luik – Maaubeuge, Luik – Brussel, Brussel – Aarlen en Mechelen – Brussel – Dinant een feit. Het was voor een post op deze laatste lijn dat de Mechelaars Jan August Van Den Eynde en Catharina Dille werden aangeworven. Hun observatiepost droeg het nummer 168 in de organisatie.¹²

Jan August Van Den Eynde werd in de Langestraat in Kampenhout geboren op 11 oktober 1875.¹³ In 1904 – hij was dan al weduwnaar – huwde hij in Aarschot met Catharina Dille. Catharina stamde uit een Aarschotse familie van hortolgemakers. De huwelijksplechtigheid van Jan August en Catharina werd geleid door E.H. Leo Dille¹⁴, de onderpastoor van de Mechelse Hanswijkparochie en broer van de bruid.¹⁵ Gust werkte als hoofdtreinwachter in Mechelen en het is ook daar dat het koppel zich vestigde. Ze betrokken een arbeiderswoning in de Smisstraat, vlak bij het Mechelse Arsenaal. Gust en Catharina kregen nog twee kinderen, uit zijn eerste huwelijk had Gust al een zoon.¹⁶

De job van Jan August leende zich uitstekend voor spionagewerk. Wanneer spionnen informatie verzamelden over de treinbewegingen in bezet België, moest die informatie in Nederland geraken, waar ze door de militaire attachés kon worden verwerkt. Dat gebeurde via een systeem van een brievenbus. De spionnen leverden hun rapporten af op een afgesproken plek – doorgaans een onopvallende, druk bezochte plek – waar ze werden opgepikt door een koerier. In de dienst van Van Bergen verzamelde Joseph Jaspers de rapporten voor de sector Antwerpen. Hij installeerde een brievenbus op het Sint-Jansplein in de Scheldestad. Daar werden de rapporten tweewekelijks opgepikt door een *passieur*. Die smokkelde de vracht over de Belgisch-Nederlandse grens. Aangezien de Duitsers die grens vanaf 1915 met een elektrische draadversperring afzetten, was dat allerminst een sinecure. Wie in de buurt van de draad door de Duitsers werd betrapt, werd zonder pardon doodgeschoten en wie de draad tijdens het oversteken per ongeluk raakte, werd geëlektrocuteerd.

In Nederland werden de gegevens geanalyseerd door de Britse geheime dienst. Zij maakten er rapporten van en telegrafeerden die door naar Londen. In die rapporten werd enkel weergegeven wat afweek van de norm. Over de lijn Mechelen – Leuven werd in februari 1918 bijvoorbeeld het volgende doorgeleid:¹⁷

Insignificant traffic reported along the ligne Louvain-Malines in both directions during period between Feb. 1st and noon on Feb. 8th except following trains carrying constituted units:

1. In direction of Malines: Feb. 5th: 2, Feb. 6th: 3 (of which at least one was apparently a machine gun unit), Feb. 6th: 1
2. In direction of Louvain: Feb. 3rd 1 machine gun unit, Feb. 6th one, Feb. 7th one possible machine gun unit.¹⁸

Gust Van Den Eynde en Catharina Dille woonden dus in de Mechelse Smisstraat, vlak bij het Arsenaal en bovenvermelde spoorlijn. Die lijn was zoals eerder gezegd bijzonder belangrijk voor de Duitsers, aangezien ze deel uitmaakte van de meest directe weg tussen het Duitse Ruhrgebied en het Vlaamse front.

- 12 Algemeen Rijksarchief Brussel (verder: ARA Brussel), Services Patriotiques, P6, Rapport supplémentaire de monsieur Van Den Eynde.
- 13 Geboorteakte Jan August Van Den Eynde, met dank aan Hugo Schoevaerts van de Heemkundige Kring Campenholt.
- 14 E.H. Leo Dille werd in Aarschot geboren op 9 september 1878. Hij was achtereenvolgens onderpastoor in Mechelen-Hanswijk en Deurne-Zuid, tot hij in 1920 tot pastoor van Kortrijk-Dutsel werd benoemd. Hij vervulde die functie tot 1940. Leo en Catharina waren respectievelijk nonkel en tante van E.H. Denijs Dille, die het Bela Bartok Archief oprichtte. (informatie van Johan Van Rensbergen van de Hertogelijke Aarschotse Kring voor Heemkunde).
- 15 Informatie via Johan Van Rensbergen van de Hertogelijke Aarschotse Kring voor Heemkunde.
- 16 Stadsarchief Mechelen, Volkstelling 1910, reg. 130, blad 18. (met dank aan François van der Jeught).
- 17 Archives de l'Armée de la Terre, Vincennes, Rapport van 11 februari 1918.

Origineel rapport (bewaard in het Franse legerarchief in Vincennes).

- 18 Onbelangrijk verkeer wordt gemeld op de lijn Leuven – Mechelen in beide richtingen gedurende de periode tussen 1 februari en de middag van 8 februari, met uitzondering van volgende treinen die samengestelde troepen vervoerde: 1. In de richting van Mechelen: 5 februari: 2, 6 februari: 3 (van wie op zijn minst een wellicht een artilleristen-eenheid was), 6 februari: 1. 2. In de richting van Leuven: 3 februari: 1 artilleristen-eenheid, 6 februari: 1, 7 februari: een mogelijke artilleristen-eenheid.

Op die lijn passeerden tijdens de Eerste Wereldoorlog dagelijks gemiddeld zo'n 40 treinen.¹⁹ Het is niet verwonderlijk dat Gust werd benaderd om toe te treden tot een spionagedienst. Zijn woning was ideaal gelegen om de spoorlijn in de gaten te houden en door zijn job als hoofdtreinwachter had hij de nodige kennis om de treinbewegingen in de gaten te houden én kon hij relatief gemakkelijk reizen in bezet gebied. Hij had met andere woorden het ideale profiel om agent te worden in dienst van de geallieerden. Omdat het onmogelijk was die taak alleen uit te voeren, betrok Gust zijn vrouw bij zijn activiteiten. Bewijs is er niet, maar het zou niet verwonderlijk zijn mocht ook Gusts oudste kind –Julien was al zeventien toen de dienst werd opgericht – meegeholpen hebben. Informatie was natuurlijk maar nuttig indien ze betrouwbaar en volledig was. Daarom werd er gestreefd naar een permanente observatie van de spoorlijnen. Wie een lijn permanent in het oog wilde houden, kon dat uiteraard niet alleen. Het is dus niet verwonderlijk dat verschillende spionnen hun voltallige gezin betrokken bij hun activiteiten, ondanks het gevaar dat dit met zich meebracht.

De Mechelse familie begon dus met de observaties in de loop van de maand april 1917. Bij elke trein die passeerde noteerden Gust en Catharina het uur waarop hij passeerde, in welke richting hij reed en hoeveel wagons hij telde. Indien mogelijk werd er ook meegegeven wat er werd vervoerd. Die informatie werd in snelschrift genoteerd en later uitgeschreven in een geijkte rapportvorm. *Loc* stond voor locomotief, *RK* voor een Rode Kruiswagon en *34 voit* stond voor 34 wagons. Indien mogelijk stond er ook vermeld of er troepen of materieel werd vervoerd. In het donker letten de spionnen speciaal op de randjes onderaan de wagen. Als daar licht uit scheen, wisten ze dat die wagon werd gebruikt voor troepenvervoer, terwijl een donkere wagon enkel goederen aan boord had. Alle gegevens werden op filterdun sigarettenpapier geschreven. Vervolgens werden van de rapporten sigaretten gerold en zo werden ze dan ook getransporteerd: als een pakje sigaretten. Elke week deponeerden zij hun informatie in een brievenbus, waar ze door een koerier van de dienst werd opgepikt.

Alle gegevens werden op flinterdun sigarettenpapier geschreven. Vervolgens werden van de rapporten sigaretten gerold en zo werden ze dan ook getransporteerd: als een pakje sigaretten.

Amper twee maanden na de oprichting van de dienst waren de Duitsers leider Henri Van Bergen al op het spoor. Toen de leider merkte dat hij dag en nacht werd gevolgd, nam een oud-politieofficier in dienst om hem te beschermen. Hij probeerde zo weinig mogelijk mensen te ontmoeten en veranderde haast voortdurend van adres. Van Bergen stond in contact met Nederland en vroeg om raad, maar het achtervolgen stopte even plots als het was begonnen. Hij bleef waakzaam en vroeg zich af hoe de Duitsers hem zo snel op het spoor waren gekomen.²⁰ Van Bergen besliste onder te duiken en de dienst vanop een schuiladres te leiden. Hij vond onderdak bij bakker Goossens op de Leuvense-

19 ARA Brussel, Services Patriotiques, P13, Histoire du Service Lux.

20 Lombard, *Le tragique destin de M.82*, 39.

steenweg in Brussel. De bakker en zijn vrouw zorgden voor gratis eten voor Van Bergen en zijn directe medewerkers. In de kelder onder de bakkerij werden plannen gesmeed, rapporten gedictieerd en valse paspoorten gefabriceerd. De bakkerij groeide uit tot hoofdkwartier van de *Service Van Bergen*. Alle spionnen gingen voort met het werk. De dienst Van Bergen telde in de zomer van 1917 al twintig *trainwatching*-posten (waaronder die van Gust en Catherina) en zeven territoriale observatieposten.²¹ In totaal telde de *Service Van Bergen* meer dan vijftig spionnen.

21 *Ibidem*, 77.

Gust en Catharina deden hun spionagetaken vol overgave en in alle stilte. Van de hele dienst waren zij de enige Mechelaars, maar soms kwamen ze in contact met spionnen uit andere streken. Af en toe nam Jan August zelfs de taak van koerier op zich. Dan bracht hij de rapporten twee keer per week naar priester Felix Moons, de pastoor van Winksele-Delle. Die was zelf al twee jaar op de vlucht voor de Duitsers omwille van een spionagezaak waarbij hij in 1915 betrokken was. Moons leefde ondergedoken – eerst in Kontich en later in Brussel – en werd in 1916 bij verstek ter dood veroordeeld door het Duitse gerecht. Op dat moment bezat de priester al een nieuwe identiteit op naam van Felix Gillis, een sigarettenfabrikant uit Reet. Dat verklaarde meteen waarom hij de hele tijd met grote hoeveelheden sigaretten (waarvan verschillende gerold van spionagerapporten) zeulde. Meestal gingen de ontmoetingen tussen Moons en Van Den Eynde door in de Zavelkerk in Brussel, maar soms ook in een kleine kapel in de Wetstraat. Priester Moons had steeds een witte zakdoek in zijn borstzakje en als hij die zichtbaar droeg, dreigde er geen gevaar en mocht Gust binnenkomen om de rapporten af te leveren. Was er geen zakdoek zichtbaar, moest Gust de priester negeren en zijn weg verderzetten. Een hele tijd verliep alles volgens plan, tot eind juli 1917.

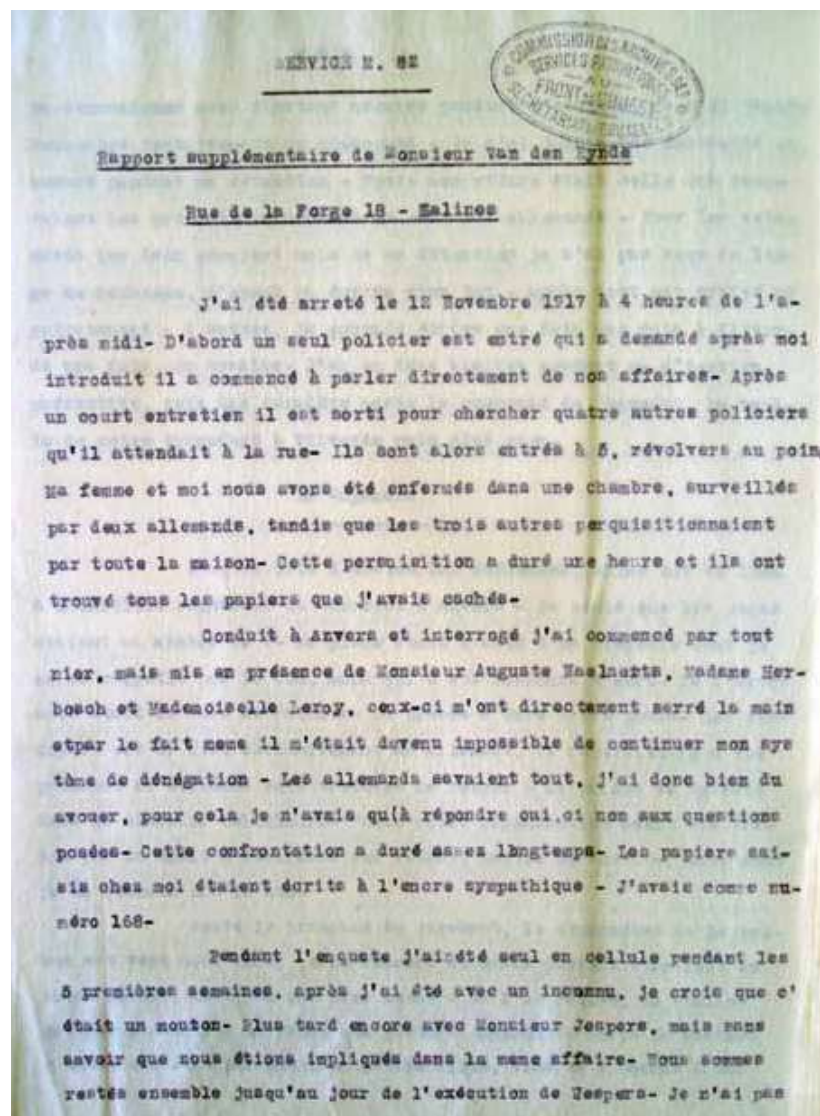
Amper enkele maanden was de dienst van Henri Van Bergen actief, toen de Duitsers hem nagenoeg volledig ontmantelden. Henri Van Bergen (codenaam M.82), priester Moons (codenaam Eric) en juffrouw Bellegeer (codenaam Rayon de Soleil) hoorden steeds vaker dat de koeriers de indruk hadden dat ze werden gevolgd. De bakkerij van Goossens bleek niet zo'n veilige plek meer. Van Bergen stuurde een bericht naar Rotterdam om een ontsnappingsroute uit te stipelen, ze zouden vluchten. Op 3 augustus kwam er antwoord uit Nederland: drie dagen later zouden ze de grens oversteken, alles was geregeld. Er werd slechts één voorwaarde voor hun ontsnapping gesteld: de dienst moest blijven functioneren, ook zonder hen. Dat was geen probleem, iedereen wist wat hem of haar te doen stond, ook wanneer de leiding wegviel.

Amper enkele maanden was de dienst van Henri Van Bergen actief, toen de Duitsers hem nagenoeg volledig ontmantelden.

Bijna gelijktijdig nam een zekere Wouters, een medespion die instond voor de supervisie van de koeriers, een drastische beslissing. Toen hij op weg was met enkele rapporten om die af te leveren op het Antwerpse Sint-Jansplein bij Joseph Jaspers, passeerde hij langs de Stoopstraat, waar de *Polizeistelle A* was gevestigd, de Duitse contraspionage. Hij verkocht informatie aan de Duitsers en

legde de hele structuur van de dienst – voor zover hij die kende – uit aan commissaris Franz Meyer.

Op zaterdag 4 augustus, één dag na het bericht uit Nederland dat hun ontsnapping geregeld was, viel Meyer met de Duitse politie binnen in de bakkerij van Goossens. Het hele huis werd binnenstebuiten gekeerd, net als het schuiladres van priester Moons. Van Bergen, Moons en Bellegeer werden gearresteerd en weggevoerd naar het politiebureau in de Brusselse Lambermontstraat. Diezelfde dag nog werden ze met de trein naar Antwerpen gevoerd. Andere arrestaties volgden. Alle spionnen die Wouters kende, werden onmiddellijk opgepakt, ook Jespers. Uiteraard ging er ook bij zij die nog op vrije voeten waren een alarmbelletje rinkelen. De koerier tussen Luik en Antwerpen verwittigde onmiddellijk de observatieposten van Luik, Huy, Fallais en Mechelen. Zo werden ook Van Den Eynde en Dille op de hoogte gebracht van de arrestatie van de leiders, al bleven ze zelf voorlopig buiten schot.

Eerste pagina van de transcriptie van de getuigenis van Van Den Eynde over zijn arrestatie (bewaard in het Rijksarchief).

Na het wegvallen van Van Bergen en zijn directe medewerkers, namen twee Brusselse spionnen de touwtjes van de dienst in handen. Ze zochten opnieuw contact met Rotterdam en probeerden een nieuwe brievenbus te installeren, aangezien zowel die van Brussel (priester Moons) als die van Antwerpen (Joseph Jespers) opgedoekt waren. Helaas wist nog niemand van het verraad van Wouters, waardoor die zijn dubbelrol kon blijven spelen. De dienst bleef vooralsnog actief, maar met de informatie van Wouters en de documenten die bij de verschillende huiszoekingen werden gevonden, konden de Duitsers de dienst steeds beter in kaart brengen. Tegen beter weten in werd aan de spionnen verteld dat alle gevaar was geweken. Er werden zelfs nieuwe posten opgericht in Angleur, Tilff en Liers. Ook het Mechelse koppel ging onverschrokken voort met observeren. Lang duurde de heropflakking niet. In de loop van de maand september volgde een nieuwe arrestatiegolf. Bijna heel de zuidelijke sector werd opgerold. Zo goed als de volledige dienst werd ontmanteld, enkel de sector tussen Luik en Antwerpen bleef operationeel, inclusief de post van de familie Van Den Eynde.

Het was slechts uitstel van executie. Net op het moment dat de leider van de Antwerpse sector (Auguste Naelaers, codenaam Gabie) via een schip wilde vluchten naar Nederland, werd hij onderschept door de Duitsers. Het was ondertussen begin november. Meteen daarna vielen de laatste stenen van het dominospel. De allerlaatste actieve posten werden opgedoekt.

Voor het Duitse oorlogstribunaal

Op 12 november 1917 bezochten de Duitsers ook Jan August Van Den Eynde. Om vier uur in de namiddag werd er aangeklopt in de Smisstraat 18. Gust en Catharina waren allebei thuis, de kinderen niet. Vijf Duitsers lieten niets aan het toeval over. Jan August en Catharina werden opgesloten in een kamer van hun eigen huis, waar ze werden bewaakt door twee Duitsers. De overige drie doorzochten de woonst. De huiszoeking duurde een uur en leverde veel belastend materiaal op. Alle documenten die Gust veiligheidshalve elke dag verborg, werden door de Duitsers gevonden.²² Catharina werd niets ten laste gelegd, maar Gust werd onmiddellijk gearresteerd en afgevoerd naar de Antwerpse Begijnestraat. Bijna gelijktijdig met Van Den Eynde werden ook de spionnen uit Fallais, Huy en Angleur gearresteerd. De Service Van Bergen hield op te bestaan.

22 ARA Brussel, Services Patriotiques, P6, Rapport supplémentaire de monsieur Van Den Eynde.

Zijn ondervragers wisten meer van het spionagenetwerk dan hijzelf.

In de gevangenis werd Van Den Eynde onmiddellijk ondervraagd. Aanvankelijk hield hij de lippen stijf op elkaar, maar vrijwel onmiddellijk werd hij geconfronteerd met drie collega-spionnen die al tot bekentenissen waren overgegaan. Ontkennen had geen zin meer. Bovendien wisten de Duitsers dat Van Den Eynde nummer 168 droeg binnen de organisatie, waardoor alle informatie die dat nummer droeg naar hem kon worden herleid. Zijn ondervragers wisten meer van het spionagenetwerk dan hijzelf. Na enkele uren ondervraging werd Van Den Eynde opgesloten. Vijf weken lang zat hij alleen op cel, tot hij uiteindelijk gezelschap kreeg van een onbekende man. Wekenlang deelden ze de cel, maar nooit spraken ze met elkaar over de reden van hun opsluiting. Niemand kon worden vertrouwd en hoe minder men van elkaar wist, hoe beter voor allebei.

Tijdens zijn verblijf in de Antwerpse gevangenis werd Van Den Eynde niet slecht behandeld. Hij kreeg net hetzelfde eten als alle andere gevangenen en hij mocht in al die maanden twee keer bezoek ontvangen. Elke maand mocht hij een brief schrijven. Geen enkele keer kwam hij in contact met de medebeschuldigen, tot op de dag van zijn proces. Dat proces vond plaats in het Hoger Handelsgesticht, begon op 19 februari 1918 en duurde drie dagen. Alle beschuldigen in de zaak M.82 werden naast elkaar gezet en tot zijn grote verbazing zag Van Den Eynde dat zijn celgenoot terechtstond in dezelfde zaak als hij. Zonder het te weten deelde hij al maanden de cel met Joseph Jaspers, de man die de Antwerpse *brievenbus* van de dienst installeerde en beheerde.

Het Duitse tribunaal werd geleid door zeven rechters. De pleidooien werden zonder uitzondering in het Duits gehouden, maar de rest van het proces werd vertaald naar het Frans. Op het proces ontdekte Van Den Eynde dat de hele spionagedienst was opgerold door toedoen van een dubbelspion, een verzekeringsagent die deel uitmaakte van de dienst, maar alle informatie aan de Duitsers had doorgespeeld. Van Den Eynde had nog nooit van de man (Wouters) gehoord. Er stonden 63 leden van de Service Van Bergen terecht, tegen velen van hen werd de doodstraf geëist. In bijna alle gevallen willigde het Hof die eis in. In totaal werden 24 spionnen ter dood veroordeeld, waaronder Jan August Van Den Eynde. Alle andere beschuldigen werden veroordeeld tot verplichte tewerkstelling. Onmiddellijk na de uitspraak werden de beschuldigen opnieuw naar hun cel afgevoerd. Daar kregen ze bezoek van de gevangenisdirecteur, die hen vertelde dat er een gratieverzoek kon worden ingediend door een familielid, maar niet door henzelf. Van Den Eynde weigerde deze optie te benutten, omdat hij dan aan zijn vrouw moest vertellen dat hij ter dood was veroordeeld en dat durfde hij niet. Gust zweeg dus tegen zijn vrouw, maar nam wel zijn schoonbroer in vertrouwen. Priester Leo Dille, die Jan August veertien jaar eerder met Catharina in de echt had verbonden, richtte een genadeverzoek voor Van Den Eynde aan gouverneur-generaal von Falkenhausen.

Dagen gingen voorbij. Op de avond voor de executie werd Joseph Jaspers uit de cel gehaald. Hij moest te biechten gaan en had recht op een laatste bezoek van zijn familie. Enkele ogenblikken later werd ook Van Den Eynde weggeleid. Hij werd in een rij geplaatst en zag tot zijn verbazing dat alle medebeschuldigen naast hem stonden opgesteld, op zes na. Zijn gratieverzoek was net als dat van 17 anderen ingewilligd. Hun straf was omgezet naar een levenslange hechtenis, die ze elders konden uitzitten.²³

Minder goed verging het zijn celgenoot Joseph Jaspers. Tot middernacht mocht die bij zijn familie blijven. Daarna werd hij weer weggeleid naar zijn cel. Van Den Eynde en hij praatten nog wat, Jaspers bleef heel kalm. Om vijf uur in de ochtend stond hij op om zich te wassen en even later werd hij weggehaald. Jaspers gaf Gust een hand, keek hem aan en zei "Dat het goed..." en de rest van de woorden bleven in zijn keel steken. Minder dan twee uur later, in de ochtend van 16 maart 1918, werd Joseph Jaspers op de schietbaan van Fort V in Edegem geëxecuteerd. Samen met hem werden ook leider Henri Van Bergen, priester Felix Moons, Arthur Wattiez, Joseph Leroy en Auguste Naelaers voor het hoofd geschoten.

Gust Van Den Eynde werd enkele dagen later overgeplaatst naar de gevangenis van Vilvoorde. Eens daar aangekomen verging het de Mechelaar beter. De onzekerheid over zijn lot was verdwenen en het regime was er minder streng. In plaats van een keer per maand, mocht hij een keer per week naar huis schrijven, maar zijn vrouw mocht niet op bezoek komen. Pas na de Wapenstil-

23 ARA Brussel, Services Patriotiques, P6, Rapport supplémentaire de monsieur Van Den Eynde.

stand zou hij haar en zijn kinderen weer kunnen zien. En zo gebeurde het ook. Op 11 november 1918 eindigde ook voor hem die vreselijke oorlog. In anderhalf jaar tijd was hij van een gewone treinwachter een terdoodveroordeelde spion geworden, maar bijna niemand had er weet van. Gust werd vrijgelaten, keerde terug naar zijn Catharina in de Smisstraat en ging weer aan het werk.

Erkenning

Op 7 augustus 1919 werd zowel aan August Van Den Eynde als aan zijn vrouw Catharina Dille door luitenant-kolonel Ernest Wallinger, hoofd van het Londens Bureau van de Britse Inlichtingendiensten, het *British War Medal* toegekend. Ze werden daarmee gehuldigd voor hun spionagewerk en werden door die uitreiking erkend als burger in militaire dienst van het Britse rijk.²⁴ Met die erkenning kwam er een einde aan hun avontuur. Net als de duizenden andere spionnen gingen ze na de oorlog opnieuw aan het werk, en lieten ze het verleden achter zich. Vaak werd er nadien met geen woord meer gerept over hun bezigheden tijdens de oorlog. Toen de Duitsers in 1940 opnieuw binnenvielen, betekende dat voor velen een tweede bezetting. De oud-spionnen uit de Eerste Wereldoorlog waren als de dood voor de Duitsers. Velen vreesden geïnterviewd te worden omwille van wat ze tijdens de vorige oorlog hadden gedaan. Documenten en herinneringen werden verbrand, zodat ze niet zouden worden gevonden door de nieuwe bezetter.

De spionnen netjes opgelijst

Na afloop van de Eerste Wereldoorlog werd de *Commission des Archives Patriotiques* opgericht. Die instelling kreeg als opdracht om informatie te vergaren over de burgers die zich tijdens de bezetting verdienstelijk hadden gemaakt voor de geallieerden. De verschillende spionagediensten werden in kaart gebracht en alle leden die de oorlog hadden overleefd werden gecontacteerd. Het is via die bronnen, die vandaag in het Algemeen Rijksarchief te Brussel worden bewaard, dat wij vandaag zoveel weten over het verzet tijdens de Eerste Wereldoorlog. Van bijna elke Belgische spion wordt er vandaag nog een fiche bewaard. In de dossiers van de diensten zelf vinden we vaak nog originele getuigenissen van spionnen, of kennissen. Wie geluk heeft vindt zelfs plannetjes van de posten, of – heel uitzonderlijk – originele spionagerapporten of foto's. Het zijn onuitputtelijke bronnen, die telkens weer iets nieuws aan het licht brengen. De *Commission* stond natuurlijk in voor de erkenning van de verschillende spionnen en de bijbehorende vergoedingen, waardoor de agenten er zelf alle belang bij hadden zo goed mogelijk mee te werken met het naoorlogse onderzoek.

Ook aan de andere kant van het kanaal werd er ondertussen grondig werk gemaakt van een erkenningsronde. Omdat de meeste Belgische en Noord-Franse spionnen in dienst van de Britten werkten, eerden ook zij hun buitenlandse krachten. Bijna alle spionnen kregen in de loop van 1919 het *British War Medal* toegekend. Dankzij de verschillende lijsten uit deze twee archieven kan er vandaag voor elke stad of elk dorp een lijst worden opgemaakt van de lokale geheime agenten van Eerste Wereldoorlog. Bovendien kunnen die lokale studies leiden tot een meer anekdotische aanpak. Vaak kennen nabestaanden weinig van het grote spionageverhaal, maar wel kleine details die van generatie op generatie werden doorgegeven.

British War Medal.

24 National Archives, Kew, WO, 329, nr. 2356. B.W.&V. Medals. Agents, British, Belgian, French.

Besluit

Het verhaal van Jan August Van Den Eynde en Catharina Dille illustreert perfect wat men zich bij spionage in bezet gebied tijdens de Eerste Wereldoorlog moet voorstellen: onopvallende mensen die omwille van hun job of woonplaats zo veel mogelijk informatie over de troepenbeweging en van de Duitsers proberen te verzamelen. Het waren vaak hele gezinnen, omdat het voor één iemand onmogelijk was om 24 uur op 24 uur te observeren. Het hoeft geen betoog dat verschillende spionnen werden opgepakt en zelfs ter dood veroordeeld. De meesten kregen gratie verleend, maar sommigen werden effectief voor het hoofd geschoten. De burgerspionnen van de Eerste Wereldoorlog riskeerden hun leven – en vaak dat van hun naasten – voor het vaderland, voor een extra inkomen of omdat het hen nu eenmaal werd gevraagd. Het waren stille helden, die zichzelf die titel zeker niet zouden toedichten. Vaak werd er na de oorlog met geen woord meer gerept over hun spionageverleden. Ze pikten de draad van het leven weer op en probeerden het verleden snel te vergeten. En niet enkel zij vergaten. Elk dorp eert haar martelaren, maar geen enkel dorp herinnert haar spionnen.

Beredeneerde bibliografie

Het is pas in de laatste tien jaar dat het historische onderzoek naar spionage in de Eerste Wereldoorlog in ons land grondig wordt gevoerd. Wie in België onderzoek wil doen naar geallieerde spionnen uit de beide wereldoorlogen kan niet om het werk van Emmanuel Debruyne heen. In 2004 publiceerde hij samen met Laurence Van Ypersele, en met medewerking van Stephanie Claisse, het standaardwerk over de Belgische geheim agenten van 1914-1918. In *De La guerre de l'ombre aux ombres de la guerre. L'espionnage en Belgique durant la guerre 1914-1918* worden alle aspecten van deze geheime oorlog toegelicht. Dit boek vormt het ideale historische kader om de lokale verhalen in een groter geheel te plaatsen. Wie onderzoek verricht naar spionnen die werden gefusilleerd, moet zeker *Voor den kop geschoten. Executies van Belgische spionnen door de Duitse bezetter (1914 – 1918)* van Jan Van Der Fraenen ter hand nemen (Roularta Books, 2010). In dit boek herwerkte de auteur zijn thesis tot een mooi overzichtswerk van de gefusilleerde Belgische spionnen. Ook Debruyne en Van Ypersele dragen daar met hun recent verschenen *Je serai fusillé demain: les dernières lettres des patriotes belges et français fusillés par l'occupant, 1914-1918* (Racine, 2011) toe bij. Wie het thema van spionage aanraakt, komt sowieso in contact met de elektrische draadversperring die de Duitsers op de Belgisch-Nederlandse grens plaatsten, de zogenoemde *Dodendraad*. Wie meer over deze unieke constructie wil lezen, raad ik *Het eerste IJzeren Gordijn? De elektrische draadversperring aan de Belgisch-Nederlandse grens tijdens de Eerste Wereldoorlog* van Alex Vanneste aan (Tijdschrift van Dexia Bank, 54, 2000). Verder zijn er nog een aantal oudere werken die zich richten op bepaalde diensten. Enkele oud-spionnen hebben na de oorlog hun verhaal te boek gesteld, of anderen hebben dat voor hen gedaan. Deze werken zijn vaak mooie getuigenissen, maar moeten ook in die wetenschap worden benaderd. Het zijn bronnen, geen overzichtswerken.

Biografie

Geert Clerbout (1985) is licentiaat geschiedenis (VUB, 2007) en werkt als redacteur mee aan verschillende historische Canvasprogramma's. Hij schreef zijn thesis over het dagelijkse leven in Mechelen tijdens de Eerste Wereldoorlog en liet het thema sindsdien niet meer los. In 2010 schreef hij met *Publiek Geheim: plekken met een verborgen geschiedenis* het boek bij de gelijknamige Canvasreeks. Wie contact wil opnemen, kan dat via Geert.Clerbout@vrt.be.